



الم؛ ذَالِكَ الْكِتَابُ لَارِيبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ؛ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ (بقره: ۱-۳)

ای طایران قدس را عشقت فزوده بال‌ها
در حلقه سودای تو روحانیان را حال‌ها
در لا احب اقلین پاکی ز صورت‌ها یقین
در دیده‌های غیب بین هر دم ز تو تمثال‌ها
دیوان شمس تبریزی

غیبی آینده‌های

تبیین ارتباط‌شناختی - اسلامی ارتباط انسان با فرشته و شیطان
و استخراج الگویی از بازنمایی رسانه‌ای آن در موازنه
با دو سریال ملکوت و اغما

مصطفی همدانی

سرشناسه: همدانی، مصطفی، ۱۳۵۷ -

عنوان و نام پدیدآور: آینه‌های غیبی: تبیین ارتباط‌شناختی - اسلامی ارتباط انسان با فرشته و شیطان و استخراج الگویی از بازنمایی رسانه‌ای آن در موازنه با دو سریال ملکوت و اغما/مصطفی همدانی؛ تهیه‌کننده: اداره کل پژوهش‌های اسلامی رسانه، دفتر پژوهش‌های کاربردی، گروه هنر، ارتباطات و فضای مجازی.

مشخصات نشر: قم: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، اداره کل پژوهش‌های اسلامی رسانه، نشر دین و رسانه، مردادماه ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۲۶۴ ص: مصور، جدول، نمودار.

شابک: ۴۰۰۰۰ ریال: 978-964-514-424-9

وضعیت فهرست نویسی: فیا

عنوان دیگر: بازنمایی رسانه‌ای ارتباط انسان با فرشته و شیطان.

موضوع: سریال‌های تلویزیونی -- ایران -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد

موضوع: Television series -- Iran -- 20th century -- History and criticism

موضوع: تلویزیون -- برنامه‌ها -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

موضوع: Television programs -- Rating -- Religious aspects -- Islam

موضوع: فیلم‌های مذهبی -- تاریخ و نقد

موضوع: Religious films -- History and criticism

موضوع: تلویزیون و دین -- ایران

موضوع: Television in religion -- Iran

موضوع: انسان (اسلام)

موضوع: Theological anthropology -- Islam

موضوع: فرشتگان در هنر

موضوع: Angels in art

موضوع: شیطان در هنر

موضوع: Devil in art

شناسه افزوده: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، اداره کل پژوهش‌های اسلامی رسانه، دفتر پژوهش‌های کاربردی، گروه

هنر، ارتباطات و فضای مجازی

رده‌بندی کنگره: PN1۹۹۲/۳، ده‌بندی دیویی: ۷۹۱/۴۵۷۲۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۸۵۷۴۷۷



اداره کل پژوهش‌های اسلامی رسانه

آینه‌های غیبی؛ تبیین ارتباط‌شناختی - اسلامی ارتباط انسان با فرشته و شیطان و استخراج الگویی از بازنمایی رسانه‌ای آن در موازنه با دو سریال ملکوت و اغما (کد ۲۷۹۴)

نویسنده: مصطفی همدانی

ناشر: دین و رسانه (وابسته به اداره کل پژوهش‌های اسلامی رسانه صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران)

به‌اهتمام: دفتر پژوهش‌های کاربردی دین و رسانه؛ گروه هنر، ارتباطات و فضای مجازی

صفحه آرا: فاطمه جهانگیر

نوبت چاپ: اول - مرداد ۱۳۹۸

تیراژ: ۵۰۰

بها: ۴۰۰۰۰ ریال

همه حقوق، محفوظ و متعلق به ناشر است.

نشر الکترونیکی اثر بدون کسب اجازه کتبی از ناشر ممنوع است.

قم، بلوار امین، مجموعه صداوسیما، اداره کل پژوهش‌های اسلامی رسانه، نمابر: ۳۲۹۱۵۵۱۰

تهران: جام جم، ساختمان شهید رهبر، طبقه زیرین، تلفن: ۲۲۰۱۴۷۳۸، نمابر: ۲۲۱۶۴۹۹۷

مشهد: خیابان امام خمینی (ره)، جنب باغ ملی، ساختمان صبا، طبقه سوم، تلفن: ۳۲۲۱۵۱۰۸، نمابر: ۳۲۲۱۵۱۰۶

سامانه مخاطبان: ۰۲۵-۳۲۹۱۵۵۱۰-۱۱ سامانه پیام کوتاه: ۳۰۰۰۰۲۵۵

ISBN: 978-964-514-424-9

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۱۴-۴۲۴-۹

www.irc.ir

info@irc.ir

sapp.irc.ir

@irc_ir

فهرست مطالب

پیشگفتار: کوچ رسانه به عالم ملکوت.....	۱۳
مقدمه.....	۱۷
۱. بیان مسئله.....	۱۷
۲. ضرورت و اهمیت پژوهش.....	۲۱
الف) ظرفیت فیلم در تأثیر بر مخاطب و رسانش پیام.....	۲۱
ب) اهمیت تربیت معنوی از منظر دین اسلام.....	۲۳
ج) قدرت اثرگذاری فیلم دینی در تعلیم و تربیت معنوی.....	۲۴
د) اهمیت فیلم ماورایی در تربیت معنوی انسان.....	۲۷
هـ) لزوم تحلیل دینی- رسانه‌ای تولیدات ماورایی در راستای الگوسازی.....	۲۸
۳. اهداف تحقیق.....	۲۹
الف) اهداف اصلی.....	۲۹
ب) اهداف فرعی تحقیق.....	۲۹
۴. پرسش‌های تحقیق.....	۳۰
۵. پیشنهاد تولید فیلم ماورایی در صداوسیما.....	۳۱
۶. پیشنهاد تحقیق در تحلیل ارتباط‌شناختی فیلم ماورایی.....	۳۱
۷. دلیل انتخاب سریال‌های ملکوت و اغما به‌عنوان مطالعه موردی.....	۳۲
۸. معرفی سریال‌های ملکوت و اغما.....	۳۳
الف) داستان سریال ملکوت.....	۳۳
ب) ارزشیابی سریال ملکوت در نظرسنجی‌ها.....	۳۴
ج) داستان سریال اغما.....	۳۵
د) ارزشیابی سریال اغما در نظرسنجی‌ها.....	۳۶
۹. معرفی بخش‌های کتاب و دلیل نام‌گذاری آن (وجه تسمیه تحقیق فارو).....	۳۶
۱۰. مقالات پژوهشی استخراج‌شده از تحقیق.....	۳۸

فصل اول: کلیات (مباحث نظری، مفهومی و روش‌شناختی)..... ۳۹

۱. مبانی نظری و مفهومی ۴۱

الف) مفاهیم تحقیق ۴۱

یک- تعریف ارتباط به‌منزله یک فراگرد..... ۴۱

دو- گونه‌های ارتباط ۴۲

سه- بازنمایی ۴۲

چهار- تفاوت فیلم ماورایی با فیلم معناگرا و دینی ۴۳

پنج- ژانر ماورا و هرم ساختاری آن ۴۳

ب) مبانی نظری ارتباط‌شناختی ۴۷

ج) مدل ارتباط‌شناختی تحقیق ۴۸

۲. مبانی روش‌شناختی ۵۱

الف) روش اجتهاد در نصوص دینی ۵۱

ب) موردپژوهی و کارکردهای آن ۵۵

ج) روش تحلیل روایت و الگوهای آن ۵۶

یک - الگوی ریخت‌شناسی پراپ ۵۷

دو- الگوی ریخت‌شناسی اسلین ۶۰

سه- الگوی ریخت‌شناسی گرماس - لاری وای ۶۱

د) روش نشانه‌شناسی و الگوهای آن ۶۳

یک- الگوی تحلیل رمزگان تلویزیونی اسلین ۶۳

دو- الگوی تحلیل همزمانی (جانشینی = تقابلی) سوسور - اشتراس ۶۷

فصل دوم: هستی‌شناسی انسان، فرشته و شیطان..... ۶۹

۱. هستی‌شناسی کلی انسان، فرشته و شیطان ۷۱

الف) نگاهی کلی به موجودیت انسان ۷۱

ب) نگاهی کلی به موجودیت فرشته ۷۳

ج) نگاهی کلی به موجودیت شیطان ۷۳

۲. هستی‌شناسی تقابلی ارتباط انسان با فرشته و شیطان..... ۷۶

الف) تقابل فرشتگان با نفس و شیطان..... ۷۷

ب) تقابل انبیا و اوصیاء علیهم‌السلام و مؤمنان متحد، با شیطان و فرستادگان او ۸۰

ج) تقابل پیروی شرع با پیروی نفس ۸۳

۸۳.....	د) تقابل الهام با وسوسه
۸۴.....	ه) تقابل در دوستی و دشمنی
۸۵.....	نتیجه‌گیری
۸۷.....	فصل سوم: تحلیل ارتباط‌شناختی فراگرد ارتباط انسان با فرشته و شیطان
۸۹.....	۱. تبیین اجزای فراگرد ارتباط انسان - فرشته و انسان - شیطان
۸۹.....	الف) فرستنده و گیرنده پیام گمراهی (وسوسه) و هدایت (الهام)
۹۰.....	یک- انتساب الهام به خدا و فرشته
۹۰.....	دو- انتساب ارسال وسوسه به نفس یا شیطان یا هر دو
۹۲.....	سه- عناصر محوری و پیرامونی ارسال پیام گمراهی
۹۴.....	چهار- نقش توفیق و خذلان در فرستادن و دریافت پیام هدایت و گمراهی
۹۶.....	ب) وسوسه، پیام گمراهی؛ و الهام، پیام هدایت
۹۷.....	یک- تبیین تقابل‌شناختی محتوای پیام هدایت و گمراهی (الهام و وسوسه)
۱۰۳.....	دو- گونه‌شناسی پیام گمراهی (وسوسه) و هدایت (الهام)
۱۰۶.....	ج) مجرای ارتباطی انسان - فرشته و انسان - شیطان
۱۰۷.....	د) نظام رمزگان ارتباط انسان - فرشته و انسان - شیطان
۱۰۷.....	یک- نظام رمزگان
۱۰۸.....	دو- اجزای نظام رمزگان در ارتباط انسان - شیطان
۱۰۸.....	سه- رمزگشایی از پیام فرشته و شیطان
۱۱۲.....	چهار- نظام رمزگان در ارتباط انسان - فرشته
۱۱۲.....	۲. مدل‌سازی فراگرد ارتباط انسان - فرشته و انسان - شیطان
۱۱۲.....	الف) تجاذب انسان در میان جناح شیطان و خدا
۱۱۵.....	ب) دریافت پیام شیطان و ورود در چرخه انتخاب
۱۱۶.....	یک- گونه اول از پس‌فرست انسان: اطاعت فطرت و فرشته
۱۱۶.....	دو- گونه دوم از پس‌فرست انسان: اطاعت نفس و شیطان
۱۱۸.....	ج) مدل فراگرد ارتباط انسان - فرشته و انسان - شیطان
۱۱۹.....	۳. گونه‌شناسی فراگرد ارتباط انسان با فرشته و شیطان
۱۲۰.....	نتیجه‌گیری

فصل چهارم: تحلیل روایت ارتباط انسان با فرشته در فیلم..... ۱۲۳

۱. یافته‌های تحلیل روایت ارتباط انسان با فرشته براساس الگوی روایت‌شناسی پراپ ۱۲۵

۲. یافته‌های تحلیل روایت ارتباط انسان با فرشته براساس الگوی روایت‌شناسی ساختاری

اسلین..... ۱۲۹

۳. یافته‌های تحلیل روایت ارتباط انسان با فرشته براساس الگوی روایت‌شناسی گرماس -

لاری وای..... ۱۳۰

۴. بحث و تحلیل تطبیقی - انتقادی..... ۱۳۱

الف) ارتباط پاره آغازین و انتهایی در داستان ارتباط انسان - فرشته..... ۱۳۱

ب) شرور و یاریگر در داستان ارتباط انسان - فرشته..... ۱۳۴

ج) شاهدخت پراپ و شیء هدف و ارزشی گرماس در داستان ارتباط انسان -

فرشته..... ۱۳۶

د) کنش‌گران در داستان ارتباط انسان - فرشته..... ۱۳۷

ه) پیرنگ دو رشته‌ای در داستان ارتباط انسان - فرشته..... ۱۳۸

و) الگوی پیشنهادی کلی برای پیرنگ در داستان ارتباط انسان - فرشته..... ۱۳۹

نتیجه‌گیری..... ۱۴۱

فصل پنجم: تحلیل روایت ارتباط انسان با شیطان در فیلم..... ۱۴۳

۱. یافته‌های تحلیل روایت براساس الگوی روایت‌شناسی پراپ..... ۱۴۵

۲. یافته‌های تحلیل روایت ارتباط انسان با شیطان براساس الگوی روایت‌شناسی ساختاری

اسلین..... ۱۴۷

۳. یافته‌های تحقیق براساس الگوی روایت‌شناسی گرماس - لاری وای..... ۱۴۸

۴. بحث و تحلیل تطبیقی - انتقادی..... ۱۴۹

الف) کشمکش موجود در فاصله پاره آغازین و انتهایی در داستان ارتباط انسان -

شیطان..... ۱۴۹

ب) شرور و یاریگر در داستان ارتباط انسان - شیطان..... ۱۵۲

ج) کنشگران در داستان ارتباط انسان - شیطان..... ۱۵۴

د) الگوی پیشنهادی کلی پیرنگ در داستان ارتباط انسان - شیطان..... ۱۵۵

نتیجه‌گیری..... ۱۵۷

فصل ششم: نشانه‌شناسی تمثیل فرشته و شیطان در فیلم.....	۱۵۹
۱. تحلیل نشانه‌شناختی رمزگان تلویزیونی فرشته در سریال ملکوت.....	۱۶۱
محور اول: نظام نشانه‌شناختی بازیگر.....	۱۶۱
الف) کاربرد صداها برای دگرگونی لحن متن.....	۱۶۱
ب) حالت بیانی چهره.....	۱۶۲
ج) اداها و اشاره‌ها.....	۱۶۲
د) نظام فاصله‌ای و گردهم‌آمدن.....	۱۶۲
هـ) چهره‌آرایی.....	۱۶۳
و) لباس.....	۱۶۴
محور دوم: عناصر دیداری صحنه.....	۱۶۵
محور سوم: واژگان.....	۱۶۶
محور چهارم: موسیقی.....	۱۷۰
محور پنجم: صحنه و پرده.....	۱۷۱
۲. تحلیل نشانه‌شناختی رمزگان تلویزیونی شیطان در سریال اغما.....	۱۷۱
محور اول: نظام نشانه‌شناختی بازیگر.....	۱۷۱
الف) کاربرد صداها برای دگرگونی لحن متن.....	۱۷۲
ب) حالت بیانی چهره.....	۱۷۲
ج) اداها و اشاره‌ها.....	۱۷۲
د) نظام فاصله‌ای و گردهم‌آمدن.....	۱۷۲
هـ) چهره‌آرایی.....	۱۷۳
و) لباس.....	۱۷۳
محور دوم: عناصر دیداری صحنه.....	۱۷۴
محور سوم: واژگان.....	۱۷۶
محور چهارم: موسیقی.....	۱۷۷
محور پنجم: صحنه و پرده.....	۱۷۷
۳. تحلیل نشانه‌شناختی هم‌زمانی (جانشینی = تقابل‌شناسی) فرشته و شیطان.....	۱۷۸
الف) تمثیل فرشته و شیطان در تقابل با وجود مادی.....	۱۷۸
ب) جهان غیرمادی فرشته و شیطان در تقابل با جهان مادی انسانی.....	۱۷۹

ج) زیبایی و ظاهر مؤمنانه فرشته در تقابل با زشتی و ظاهر فاسقانه شیطان و نفس	
اماره.....	۱۷۹
د) پیروی از خواست خدا در تقابل با هوای نفس و شیطان.....	۱۸۴
ه) ملک موکل و شیطان موکل در تقابل باهم و با فطرت و نفس اماره.....	۱۸۴
و) امداد غیبی فرشته در تقابل با خذلان شیطان.....	۱۸۶
ز) هدایت‌گری فرشته و دیگر عناصر جناح هدایت در تقابل با جناح اضلال.....	۱۸۶
ح) رأفت فرشته به مؤمن در تقابل با قساوت نفس اماره و شیاطین.....	۱۸۷
ط) الهام فرشته در تقابل با وسوسه شیطان.....	۱۸۸
ی) دستور شیطان و نفس به فساد و زشتی در تقابل با امر خدا، فرشته، دین و فطرت به تقوا و نیکی.....	۱۸۹
یک- ترغیب به کبر و عجب.....	۱۸۹
دو- ترغیب به بدبینی.....	۱۹۰
سه- ترغیب به جدال و دشمنی‌آفرینی.....	۱۹۱
چهار- ترغیب به یأس و نومیدی.....	۱۹۲
۴. مفاهیم قرآنی-روایی پر قدرت در تولید نشانه‌های فاخر در تمثیل ارتباط انسان با فرشته و شیطان.....	۱۹۳
نتیجه‌گیری.....	۱۹۵
فهرست منابع.....	۱۹۹
فهرست نمایه‌ها.....	۲۰۷
نمایه آیات قرآنی.....	۲۰۷
نمایه روایات.....	۲۱۴
نمایه اعلام.....	۲۱۸
نمایه کتب.....	۲۲۲
نمایه موضوعات.....	۲۲۵

فهرست جدول‌ها

- جدول شماره ۱ - معرفی سریال‌های ماورایی رسانه ملی ۳۱
- جدول شماره ۲ - اجزای تفصیلی الگوی پراپ در تحلیل روایت ۵۸
- جدول شماره ۳ - شخصیت‌های دراماتیک سریال ملکوت براساس نظریه پراپ ۶۰
- جدول شماره ۴ - عناصر متقابل در رویارویی فرشته الهام‌بخش و جناح او با شیطان گمراه‌گر در وجود انسان ۱۰۲
- جدول شماره ۵ - محورهای تفصیلی وسوسه شیطان از منظر قرآن کریم ۱۰۴
- جدول شماره ۶ - محورهای تفصیلی الهام فرشتگان از منظر قرآن کریم و روایات ۱۰۵
- جدول شماره ۷ - تحلیل روایت (ساختار هم‌نشینی) «سریال ملکوت» ۱۲۵
- جدول شماره ۸ - شخصیت‌های دراماتیک سریال ملکوت براساس نظریه پراپ ۱۲۹
- جدول شماره ۹ - ساختار پیرنگ در سریال ملکوت ۱۲۹
- جدول شماره ۱۰ - عناصر لازم در محورهای یاری و شرارت در داستان ملکوت ۱۳۴
- جدول شماره ۱۱ - تحلیل روایت (ساختار هم‌نشینی) «سریال اغما» ۱۴۵
- جدول شماره ۱۲ - شخصیت‌های دراماتیک سریال اغما براساس نظریه پراپ ۱۴۷
- جدول شماره ۱۳ - ساختار پیرنگ در سریال اغما ۱۴۸
- جدول شماره ۱۴ - تلفظ‌های نادرست آیات و روایات توسط فرشته در سریال ملکوت ۱۶۸
- جدول شماره ۱۵ - عناصر تقابلی درمقابل فرشته «ملکوت» و «شیطان» اغما در موازنه با مبانی اسلامی ۱۹۲

فهرست نمودارها و شکل‌ها

- نمودار شماره ۱ - ارتباط مفهومی فیلم دینی، معناگرا و ماورایی ۴۳
- نمودار شماره ۲ - هرم ساختاری فیلم ماورائی در قوس نزول فیلم از ذهن مولف تا پرده سینما ۴۶
- نمودار شماره ۳ - هرم ساختاری فیلم ماورائی در قوس صعود فیلم از پرده سینما تا ذهن مخاطب ۴۷
- نمودار شماره ۴ - مدل ارتباطی تعاملی تحقیق ۵۰
- نمودار شماره ۵ - الگوی تحلیل روایت پراپ ۵۹
- نمودار شماره ۶ - مدل کنش گران ۶۲
- نمودار شماره ۷ - اجرای الگوی رمزگان تلویزیونی اسلین ۶۴
- نمودار شماره ۸ - معرفی روش‌های تحقیق در پژوهش فرارو ۶۸
- نمودار شماره ۹ - عناصر تقابلی شناختی شیطان و یاران او ۸۶
- نمودار شماره ۱۰ - عوامل اضلال با محوریت نفس ۹۳
- نمودار شماره ۱۱ - ارتباط غیرخطی انسان با فرشته و شیطان با محوریت انسان در تجاذب فرشته و شیطان/ نفس لواحه و اماره ۱۱۴
- نمودار شماره ۱۲ - مدل فراگرد ارتباطی انسان با فرشته و شیطان ۱۱۸
- نمودار شماره ۱۳ - الگوی روایی ارتباط انسان با فرشته در سریال ملکوت در مقایسه با الگوی پراپ ۱۲۸
- نمودار شماره ۱۴ - مدل کنش گران در سریال ملکوت ۱۳۰
- نمودار شماره ۱۵ - سیر روایی پیرنگ داستان فرشته در ارتباط با حاج‌فتح در سریال ملکوت ۱۳۱
- نمودار شماره ۱۶ - مدل ترمیم‌شده کنشگران در سریال ملکوت ۱۳۸
- نمودار شماره ۱۷ - پیرنگ لازم برای ترمیم داستان سریال ملکوت ۱۳۹
- نمودار شماره ۱۸ - مسیر کلی روایت ارتباط فرشته و حاج‌فتح ۱۳۹
- نمودار شماره ۱۹ - الگوی روایی ارتباط انسان با شیطان در سریال اغما در مقایسه با الگوی پراپ ۱۴۷
- نمودار شماره ۲۰ - پیرنگ ارائه‌شده در سریال اغما ۱۴۸
- نمودار شماره ۲۱ - مدل کنش گران موجود در سریال اغما ۱۴۹
- نمودار شماره ۲۲ - مدل ترمیم‌شده کنشگران در سریال اغما ۱۵۵
- نمودار شماره ۲۳ - مسیر کلی روایت ارتباط شیطان و دکتر پژوهان ۱۵۶
- شکل شماره ۱ - تصویر ویژگی‌های لباس فرشته در سریال ملکوت ۱۶۴
- شکل شماره ۲ - تصویر ظاهر موجه شیطان و سوسه‌گر در سریال اغما ۱۷۲

سخن نخست

از میان برنامه‌های تلویزیونی، سریال‌ها بیشترین میزان توجه در میان مخاطبان مختلف را به خود جلب می‌کنند؛ برنامه‌هایی که در اوقات فراغت، زمینه‌ساز آشنایی مخاطب با دنیای جدید را فراهم می‌آورد. داستان بیشتر مجموعه‌های تلویزیونی، آداب و رسوم، سبک زندگی، شخصیت‌های داستان و بازنمایی افراد جامعه و... است. از این‌رو، مهم است مخاطب بداند چه محتوایی از لابه‌لای داستان به او منتقل می‌شود.

در این میان، مجموعه‌های دینی و به‌ویژه ماورایی که در سال‌های اخیر، فیلم‌سازان و مردم به آنها توجه کرده‌اند، به تحقیقات بنیادی و کاربردی‌تر بیشتری نیازمند هستند تا به غنای لازم خود دست یابند. اما از آنجا که نقدها بیشتر در سطح رویداد یا تصویرپردازی به این نوع برنامه‌ها پرداخته و در سطح مضمون، توجه چندانی به این مجموعه‌ها نداشته‌اند، جز مواردی اندک و آن هم در حد کلی‌گویی، تحقیق روشمند، آکادمیک و مبتنی بر متن قرآن و مبانی اسلامی صورت نگرفته است.

گزارش تحقیق پیش رو، نتیجه تبیین ارتباط انسان با فرشته و شیطان فیلم بر اساس مبانی قرآنی و حدیثی است. در ضمن این پژوهش، دو سریال ملکوت (در تمثیل فرشته) و اغماء (در تمثیل شیطان) به شکل دقیق و مفصل، با روش‌های تحلیل رسانه‌ای، نقد و بررسی گردیده و این دو «مورد»، دستمایه استخراج الگویی کلی براساس آیات و روایات شده است. این تحقیق می‌کوشد در دو بُعد نشانه‌شناختی و تقابلی‌شناختی، فرشته تمثیل‌یافته در سریال ملکوت و شیطان تمثیل‌یافته در سریال اغماء را تحلیل کند.

در سریال ملکوت، شخصیت‌پردازی فرشته است، به زیبایی ترسیم شده است؛ اما تمثیل خوبی از چهره ظاهری که همان تمثیل فرشته است، انجام نگرفته است. این در حالی است که می‌توانست با استفاده از عناصر بصری صحنه، نورپردازی و چهره‌پردازی، جدایی جهان غیب از عالم مادی، به صورت دقیق‌تری ترسیم گردد. در سریال اغماء نیز تقابل شیطان با خدای متعال و اولیای او در امرکردن به گناه و زشتی، ساحتی بسیار گسترده است که بر حسب انواع گناهان به‌ویژه گناهان رایج در هر زمان، می‌تواند دستمایه هنرمند

متعهد باشد تا صحنه‌های بدیع و انسان‌ساز جدیدی خلق گردد. همچنین ظاهر شیطان در صورتی که از در تسویل درآمده و منافقانه، مؤمنی را از راه‌های به‌ظاهر درست منحرف کند، باید آمیزه‌ای لطیف و هنری از زشتی و زیبایی باشد و وقتی حقیقت او آشکار می‌شود، باید زشتی آن هم آشکار شود.

در پایان، شایسته است از زحمات پژوهشگر ارجمند جناب حجت‌الاسلام مصطفی همدانی که کوشایی فراوانی در به ثمرنشانیدن این تحقیق داشتند، سپاسگزاری کنیم. امیدواریم این اثر، دریچه‌ای جدید فراسوی نگاه تیزبین برنامه‌سازان و مدیران رسانه ملی قرار داده و راهگشای تولید آثاری مشابه در عرصه‌های ماورایی باشد.

اداره کل پژوهش‌های اسلامی رسانه

معانی چون کند اینجا تنزل ضرورت باشد آن را از تمثّل

شبستری، گلشن راز، ص ۶۱

با نام خدای متعال و سپاس و ثنای بی انتها به آن بارگاه مجد و کبریا و با سلام و درود و تحیت بر همه مقربان و فرستادگان الهی خصوصاً وجود طوبایی پیامبر عظیم الشان خاتم صلی الله علیه و آله و اهل بیت گرامی او علیهم السلام بالاخص وجود مبارک حضرت خاتم الاوصیا علیه السلام؛ همانان که سرچشمه هر خیر و خوبی هستند؛ و دورباش از رحمت خدا بر دشمنان زقومی آنان؛ همانان که اصل و ریشه هر زشتی و پلیدی اند.

پیشگفتار: کوچ رسانه به عالم ملکوت...

«لَنْ يَلْجَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ مَنْ لَمْ يُولَدْ مَرَّتَيْنِ؛ کسی که دوبار متولد نشده باشد [تولد دوم که خروج از رحم دنیا و مادیات و پاگذاردن به عالم غیب باشد] داخل در ملکوت آسمان ها نمی شود»^۱.

رسانه ملی، کاستی های فراوان دارد و راه های ناپیموده بی شماری در پیش رو، اما این حقیقتی انکارناپذیر است که در دنیای کنونی ما، از معدود رسانه هایی است که با همتی به بلندای گنبد مینا و اتکا به منابعی الهی به وسعت دشت و ژرفای دریا در آخرالزمان جهل و بت سازی ها و بت پرستی های نوین رسانه های ابلیسی، برانگیخته شده است تا با رسالت تبلیغ و ترویج تعالیم دینی و ایجاد فضای معنوی، به ویژه ترویج مکارم اخلاق که سرلوحه آموزه های دینی به ویژه اسلام عزیز و بعثت نبوی صلی الله علیه و آله است، ذات و هویت رسانه را از دام کفر و سکولاریسم برهاند؛ تلقین ایمان دهد و به عنوان پیامبر دنیای رسانه ها، طنین فضیلت در عالم افکند و صلاهی فطرت سر دهد.

رسانه ای که می کوشد فارغ از غرض ورزی های مادی رایج در دنیای رسانه های قارونی و سرگرمی های غافلانه این آینه های جادویی، به سان آذرخشی فروزان در زوایای جهان مسحور شده امواج و پالس های سامری های شبکه های شیطانی، دانش و معرفت

۱. این روایت را، هم به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و هم به حضرت عیسی علیه السلام نسبت داده اند (ر.ک: نیشابوری، تفسیر

غرائب القرآن و رغائب الفرقان، ج ۲، ص ۲۶۷؛ ج ۵، ص ۳۷۵).

احیای انسان را بر بال‌های امواج خود سوار کرده و در گستره‌ای به وسعت همه فطرت‌های سلیم طالب معرفت و فضیلت تعالیم اهل بیت (علیهم‌السلام) نشر دهد. رسانه‌ای که عکوف سفیهانه رسانه‌های اماره بالسوء و حامل سرگرمی تا دم مرگ^۱ را برنرفته و از دوردست‌های جهان سکولاریستیک رسانه‌ها شتابان آمده است: «وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى؛ مردی شتابان از دورترین نقاط شهر فرا رسید»^۲؛ تا فریاد برآورد: «يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ؛ ای قوم من! این رسولان خدا را پیروی کنید»^۳.

زهی سعادت و شرف! و زهی ارج و قدر و بها که رسانه چنین اعتلایی بیابد. این سال‌ها، رسانه ملی جمهوری اسلامی ایران در جهشی مبارک به نقطه‌ای سازنده دست یافته و با رویکردی معناگرایانه به حقیقت معناها (یعنی جهان غیب) پرداخته و بدین‌سان، دوربین و نور، چنان همت والایی یافته‌اند که شهود رشحاتی از عوالم غیبی را به‌رصد نشسته‌اند و رهاورد سیر و سلوک و کشف و شهود خود را در برنامه‌های نمایشی و غیرنمایشی گوناگون از جمله برخی سریال‌های مناسبتی ماه‌های مبارک رمضان، چون سریال‌های دل‌آشنای «ملکوت» و «اغما» نگاریده‌اند. رسانه ملی، در عمل بشارت داده است که خود در راستای تولدی نوین و کوچی باشکوه به‌سوی عالم ملکوت است. مبارک‌باد بر هنرمندان، نویسندگان و پردازش‌گران سریال‌های ماورایی فاخر! مبارک‌باد بر اصحاب بافضیلت رسانه ملی؛ سفیران نور و هدایت و رهیافتگان به حریم عالم معنا و پشت‌پازدگان به سفاهت‌های تلبیسی رسانه‌های ابلیسی و آزادگان از بند و حصار مادی و مژده‌باد ایشان را به عنایات احسن الهی که: «بَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ؛ مؤمنان را بشارت ده که به‌راستی مقامشان نزد خدا رفیع است»^۴. این تحقیق در راستای تبیین مبانی قرآنی و حدیثی، ارتباط انسان با فرشته و شیطان و تمثیل فرشته و شیطان و وجود این ارتباط در جهان فیلم، نگاشته شده است که در

۱. اشاره به کتاب نیل پستمن (Neil Postman؛ ۱۹۳۱-۲۰۰۳)، استاد دانشگاه نیویورک، جامعه‌شناس و پژوهشگر مسائل ارتباط جمعی، تحت عنوان «amuzing ourself to death» که ترجمه آن این است: سرگرم کردن خود تا حد مرگ که به‌اشتباه با عنوان زندگی در عیش، مُردن در خوشی ترجمه شده است. وی در این کتاب، دل‌سپردگی انسان مدرن به تلویزیون را به چالش کشیده است.

۲. یس: ۲۰.

۳. همان.

۴. یونس: ۲.

ضمن آن، نویسنده به عنوان «مورد»، دو سریال ملکوت (در تمثیل فرشته) و اغما (در تمثیل شیطان) را به شکل دقیق و مفصل و براساس مبانی یادشده و با روش‌های تحلیل رسانه‌ای نقد کرده است. این دو «مورد»، دستمایه استخراج الگویی کلی از این ارتباط براساس آیات و روایات و با حرکت از میدان داده به مبانی نظری و از مبانی به میدان داده (که در مباحث روش توضیح داده شده‌اند) قرار گرفته است. متأسفانه برخی نقدها و بلکه حجم‌های غیرمنصفانه بر این سریال‌ها و نمونه‌های مشابه باعث شد که این دست تولیدات، یعنی فیلم‌های ماورایی رها شوند و کارگردانان ترجیح دهند در این عرصه‌های آموزنده و انسان‌ساز وارد نشوند. امید است این تحقیق، قدمی و قلمی در راستای احیا و بازسازی این گونه فاخر هنری تلقی شود و مقبول الهی و اصحاب هنر و نظر و بصیرت و بصر قرار گیرد.

پژوهش فراوان، به توصیه و سفارش هیچ نهادی نوشته نشده، بلکه از سر علاقه و تشخیص وظیفه نگارنده در طول شش سال تولید شده است. در این سال‌ها چهار مقاله علمی-پژوهشی از آن استخراج و در مجلات متعدد منتشر شده‌اند که در پایان مقدمه معرفی شده است که شایسته است از داوران، تحریریه و سردبیر این مجلات که با توصیه برخی اصلاحات به تحقیق کمک کردند، تشکر می‌کنم. این تحقیق پس از اتمام و انتشار مقالات مرتبط، به اداره کل پژوهش‌های اسلامی صداوسیما ارائه و با انتشار آن در اداره یادشده موافقت شد. کوشش مدیران مرتبط و اعضای محترم شورای پژوهشی آن اداره و مسئولان و کارکنان چاپ و نشر قدرشناسی می‌کنم و از ارزیاب محترم جناب آقای دکتر کرم‌اللهی، دانشیار دانشگاه باقرالعلوم (ع) که با حسن نظر و لطف فراوان به نویسنده، انتشار این اثر را تأیید کردند نیز صمیمانه سپاسگزارم.

آخر الکلام حمد الله سبحانه و تعالی رب اللوح و القلم فانه ولی النعم و اصل الجود و الکرم و هو المعظم فی کل جنان و المحمود فی کل اوان و المدعو بكل لسان و لا حول و لا قوة الا به تعالی و تقدس و استغفره و اتوب الیه و اصلی و اسلم علی نبیه و آله الاطیبین الابریّن آل طه و یس.

مصطفی همدانی

۱۰ خرداد ۱۳۹۸ شمسی